

ISSN 0013-2993

ГОДИНА / YEAR
LXV
КНИЖКА / BOOK
1 • 2020

Икономическа Мисъл Economic Thought

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
ECONOMIC RESEARCH INSTITUTE

СЪДЪРЖАНИЕ

CONTENTS

Победа Луканова, Васил Цанов	Трудовите доходи и мотивацията за трудова активност.....	3
Pobeda Loukanova, Vasil Tsanov	Labour income and work motivation.....	28
Лиляна Камбурова	Възходът на нематериалните активи и подходи за тяхното оценяване.....	51
Lilyana Kamburova	The rise of intangible assets and approaches to their valuation	
Виктор Аврамов	Моделиране на конкуренцията на борсовия пазар на електрическа енергия.....	65
Victor Avramov	Modeling the competition on the electricity stock market	
Антъни Орджи, Джонатан Е. Огбуабор, Чиамака Океке, Ониние И. Антъни-Орджи	Промените във валутния курс и експортният сектор: нови емпирични доказателства от Нигерия.....	80
Anthony Orji, Jonathan E. Ogbuabor, Chiamaka Okeke, Onyinye I. Anthony-Orji	Exchange rate movements and the export sector: new empirical evidence from Nigeria.....	94
КОМЕНТАРИ / COMMENTS		
Хенрик Егберт, Теодор Седларски	Основи на съвременната икономика: Гордън Тълок и публичният избор.....	107
Henrik Egbert, Teodor Sedlarski	The foundations of contemporary economics: Gordon Tullock and public choice	
ОТЗИВИ / REVIEWS		
Росица Рангелова	За макроикономическата политика в България след въвеждането на паричния съвет.....	119
Rossitsa Rangelova	About the macroeconomic policy in Bulgaria since the introduction of the currency board arrangements	
IN MEMORIAM		
	Проф. д.ик.н. Тодор Вълчев (1922-2020).....	122
	Prof. Dr. Ec. Scs. Todor Valchev	

КОМЕНТАРИ

Проф. д-р Хенрик Егберт*, проф. д-р Теодор Седларски**

ОСНОВИ НА СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ГОРДЪН ТЪЛОК И ПУБЛИЧНИЯТ ИЗБОР

Представено е кратко обобщение на някои от новаторските идеи на Гордън Тълок (1922-2014), смятан за един от основателите на школата на публичния избор в икономическата наука. Той полага началото на нов начин на икономическо мислене, като прилага парадигмалната рамка на рационалния избор към политическата и правната система. Идеите му за явлението „извличане на ренти“, гласуването с обикновено мнозинство, неефективността на бюрокрацията, конституционния дизайн и пренасянето на проблемите на публичните блага в областта на политическите решения са се превърнали в крайъгълни камъни на съвременната икономическа мисъл.¹

Ключови думи: Гордън Тълок; публичен избор; извличане на ренти; гласуване с обикновено мнозинство; конституционна икономика

Гордън Тълок е един от основателите на изследователското направление на *новата политическа икономия*, наричано още *школа на публичния избор*. Влиянието му върху развитието на икономическата теория на рационалния избор и приложението ѝ в различни области е изключително обхватно. Тълок е автор на основополагащи трудове, посветени на явлението „извличане на ренти“ (*rent-seeking*), на *конституционната икономика*, на поведението на избирателя, икономическия анализ на правото, стабилността на авторитарните режими и федералната организация на държавите (Congleton, 2004; Mueller, 2012). Наред с това работата му вдъхновява изследвания на границата на икономиката с други науки, например с биологията. Gochenour (2015) определя Тълок като „прототип на икономическия империалист“. Постиженията му в икономиката са особено забележителни, като се има предвид, че като юрист по образование Тълок първоначално работи като дипломат за САЩ, преди да се посвети (на 30-годишна възраст) на политическата икономия и да стане водещ представител на т.нар. *Вирджинска школа*. Цялата му академична кариера е

* Университет за приложни науки Анхалт, Германия, henrik.egbert@hs-anhalt

** СУ „Св. Кл. Охридски“, Стопански факултет, катедра „Икономика“, sedlarski@uni-sofia.bg

¹ Prof. Henrik Egbert, PhD, Prof. Teodor Sedlarski, PhD. THE FOUNDATIONS OF CONTEMPORARY ECONOMICS: GORDON TULLOCK AND PUBLIC CHOICE. *Summary:* A briefly summary is given of the path-breaking ideas of Gordon Tullock (1922-2014). Tullock can be considered one of the founders of public choice. He initiated a new way of thinking and applied rational choice theory to the political and juridical system. His ideas of rent-seeking behavior, majority voting, bureaucratic inefficiency, constitutional design, and the transfer of the public good problem to political decisions have become cornerstones of economic thought. *Keywords:* Gordon Tullock; public choice; rent-seeking; majority vote; constitutional economics.

белязана от смяна на университетите, в които работи – това вероятно е една от причините за устойчивото влияние на научното му наследство. Висшите училища, където преподава, са академични центрове за времето си на изследователската школа на новата политическа икономия.

Тълок е роден през 1922 г. в Илинойс.² След завършването на гимназия следва право в Чикагския университет и през 1947 г. защитава дисертация в Правния факултет на университета. По време на Втората световна война при десанта в Нормандия попада на плажа Омаха. Впоследствие служи в американската Девета бронетанкова дивизия, станала известна като „призрачната армия“ и изиграла решаваща роля за преминаването на моста над Рейн при Ремаген (срв. с Rowley, Houser, 2012, p. 5-6).

В годината на защитата на дисертацията си – 1947, Тълок постъпва на дипломатическа служба и е назначен за посланик на САЩ в Тиендзин, Китай за следващите две години. По-късно изучава китайски език в Йейлския университет и работи в Генералното консулство на САЩ в Хонконг, след което се премества в американското посолство в Корея. Приключва дипломатическата си кариера през 1956 г. Въпреки че все още не е получил икономическо образование, Тълок вече е публикувал текстове, посветени на стопански проблеми в Китай и Корея (Campbell, Tullock 1954, 1957), във водещите икономически списания като „*Journal of Political Economy*“ и „*American Economic Review*“ (срв. с Rowley, Houser 2012, p. 10).

Rowley и Houser (2012, p. 11-12) изброяват авторите, с чието творчество Тълок се запознава през следващата година и които оказват трайно влияние върху мисленето му: Карл Попър, Николо Макиавели, Йозеф Шумпетер, Дънкан Блек и Антъни Даунс. От 1958 до 1959 г. е постдокторант в Центъра по политическа икономия към Университета във Вирджиния. Там среща Джеймс Бюкяньн, който вече е започнал да институционализира изследователското направление на новата политическа икономия във Вирджиния и оценява високо способностите на Тълок. В резултат от това сътрудничество по-късно е създаден един от най-важните приноси в новата политическа икономия – книгата „Математика на съгласието“ („*The Calculus of Consent*“, Buchanan, Tullock, 1962).

Академичният път на Тълок продължава като асистент и след това доцент в Университета на Южна Каролина (1959-1962 г.), преди да бъде назначен за доцент в Университета на Вирджиния (1962-1967 г.). Там обаче му е отказано повишението в професор и той приема предложение за професорска позиция по икономика и политически науки към университета „Райс“ (1967-1968 г.). През 1968 г. изследователската школа на новата политическа икономия се утвърждава наново във Вирджиния, но този път в едно от малко известните дотогава учреждения, т.нар. Вирджиния Тех в Блексбург, където от 1968 до 1983 г. Тълок

² За много добър научен биографичен обзор на живота и делото на Гордън Тълок вж. Rowley, Houser (2012) – позоваваме се на него във въведението. Congleton (2004) и Mueller (2012) предлагат научно въстъпление в творчество на Тълок.

е професор по икономика и нова политическа икономия (срв. с Rowley, Houser 2012, р. 18). Година по-късно в същата институция Бюкянън е назначен за директор на Центъра за изследване на публичния избор, чийто съосновател е Тълок. С преминаването на Центъра към университета „Джордж Мейсън“ във Феърфакс Тълок също се премества и става професор в Университета.

През 1986 г. Джеймс Бюкянън получава Нобеловата награда по икономика. Макар че съвместната книга с Тълок „Математика на съгласието“ изиграва ключова роля за номинацията, Нобеловият комитет пренебрегва значителния принос на Гордън Тълок в работата. Малко след това Тълок напуска Феърфакс и през 1987 г. се премества в Университета на Аризона (срв. с Rowley, Houser, 2012, р. 24-25). Едва през 1999 г., когато Бюкянън се пенсионира в университета „Джордж Мейсън“, Тълок се завръща там и остава до пенсионирането си през 2008 г. Умира през 2014 г.

Честите смени на университетите, където работи Тълок, очевидно са свързани с институционалната обвързаност на школата на новата политическа икономия. В допълнение към редовната си преподавателска дейност Тълок е гост-професор в множество висши училища. Многократно става почетен доктор и председателства редица американски икономически професионални организации. Най-голямото му научно наследство, наред с останалите му приноси, е поставянето на началото на теорията на публичния избор, т.е. на икономическата теория на непазарното поведение, и основаването и издаването на научното списание „Публичен избор“ (*Public Choice*) през 1966 г. Оттогава досега в списанието се публикуват изследвания, които пренасят икономическите теории в областта на политическите науки и анализират поведението на политици, избиратели, държави, бюрокрации и други политически институции.

По-нататък е направен обзор на централни приноси моменти в работата на Тълок. Изследователските подходи в цитираните произведения днес са разглеждани като класика в областта на новата политическа икономия и са широко приети и научно усъвършенствани. В повечето случаи работите на Гордън Тълок се отличават с това, че не са силно формални и предават идеите на автора с малко уравнения и графики. Формализацията на идеите му се случва в хода на научното им разширяване от неговите последователи през последните десетилетия (срв. с Mueller, 2009).

Научен подход и приноси

Тълок изхожда от предпоставката за *рационален избор* (*rational choice*) при вземането на решения от страна на индивидите. Според него с помощта на такъв подход могат да се изследват всички мислими ситуации. Този възглед намира основание в позитивизма на Карл Попър. Също като него Тълок отдава централно значение на логиката като основа на поведенческите анализи. Изходното му допускане е за стабилни и непротиворечиви предпочитания на икономическите актьори, които се стремят да максимизират собствената си полезност.

Тълок използва подхода на рационалния избор, тъй като е на мнение, че не съществува по-добър метод за изследване на човешкото поведение, а не защото смята, че всички хора се държат винаги в съответствие с допусканията на подхода (Congleton, 2004).

С помощта на парадигмалната рамка на рационалния избор, разглеждаща човешката природа като ограничена и егоистична, Тълок анализира ситуации, в които оскъдността и егоизмът винаги водят до конфликти. Той вижда в този подход възможна основа за всички социални науки (срв. с обзора на Congleton, 2004). Ако човешките действия могат да бъдат обяснени с помощта на тези допускания, институциите могат да бъдат променяни така, че да се стигне до по-добри резултати за обществата. За да демонстрира това, Тълок използва анализи от типа разходи-ползи.

Приложението от 50-те до 80-те години на XX век на тази изследователска линия в нови области допринася за утвърждаването на парадигмата на рационалния избор като теоретичен подход към обяснението на човешкото поведение в други обществени науки и за налагането на публичния избор като неотменна част от икономическата теория. Съчиненията на Тълок се фокусират върху поведението на актьорите в политически и правен контекст, както и върху политически и правни институции. Той прилага принципа и в изследването на самата наука, например в книгата си „Организация на проучванията“ (*The Organization of Inquiry*, Tullock, 1966), в която се позовава на Карл Попър и Томас Кун (Congleton, 2004, р. 216). Ограничаването до логическо аргументиране и избягването на сложни математически модели способства за разпространението на идеите на Тълок. Congleton (2004, р. 217) описва подхода му като „ориентиран към търсенето на истината скептицизъм и неелитизъм“. По-нататък са обсъдени основите на концепцията на Тълок за *извличането на ренти*, за устойчивостта на авторитарните системи, както и анализът му на правната система.

Извличане на ренти

Понятието за извличане на ренти днес е първата идея, която се свързва с името на Гордън Тълок (вж. Tullock, 1967). Под „извличане на ренти“ се разбира стремението към получаването им извън правилата на икономическата конкуренция. Предприемачи, потребители и политици се опитват да повлияят върху конкуренцията в своя изгода. Примери за подобно поведение са настояването за въвеждане или отмяна на мита, на субсидии, на трансферни плащания, на данъци, създаването или унищожаването на пазарна власт, работни места и др. За да бъдат осъществени тези цели, актьорите изразходват ограничени ресурси, за да повлияят на стопанствата в собствена полза посредством политически мерки. Такова приложение на ресурси са даренията за партии, за предизборна надпревара на различни кандидати, лобизмът, изграждането на политически мрежи, но също и подкупите и корупцията в по-широк план. В случаите, когато се вземат политически решения вследствие на подобни намеси, възникват допъл-

нителни ренти за актьорите, успели да повлияят върху пазарните процеси чрез политиката.

Докато традиционната икономическа наука обяснява социалните загуби на благосъстояние в такива ситуации чрез наличието на пазарна власт, например загубата на ресурси (или на т.нар. *мъртво тегло* – *deadweight loss*) в случая на монопол, аргументът на Тълок е, че възникват и допълнителни загуби, когато актьорите полагат усилия да постигнат пазарна власт по политически начин, изразходвайки оскъдни ресурси (Mitchell, 2019). Чрез търсенето на ренти пазарните участници се опитват да се измъкнат от пазарната конкуренция. Като следствие при монопол се стига не само до загубата на благосъстояние, представяна в микроикономиката чрез *триъгълника на Хабергер*, но и до загуби от приложението на ресурси за политическо влияние. В резултат възниква ситуация, която противоречи на конвенционалната икономическа теория – повечето пазарна конкуренция стимулира по-голямо търсене на ренти и може да доведе до по-сериозни загуби на ефективност. Тук е важно да се подчертае, че допълнителните загуби на ефективност се пораждат заради усилията на други обществени групи, опитващи да предотвратят чрез политическия процес формирането на монополи.

Според Тълок (Tullock, 1980) възникващият при наличие на търсене на ренти пазар е съревнование за политическо влияние или *състезание по извличане на ренти* (*rent seeking contest*). При такъв пазар могат да се укрепят неефективни структури и институции и да възникнат контрапродуктивни стимули.

По аналогия с извличането на ренти *защитата на ренти* (*rent-protection*) е поведение, при което се изразходват оскъдни ресурси, за да се осигури запазването на придобивките от извлечените ренти (Tollison, 2012). По този начин общество, направлявано от стремежа към извличане на ренти на пазарите на стоки и услуги, губи международната си конкурентоспособност. Извличането на ренти проявява тенденция да се самоусилва, при което обществото става все по-малко конкурентоспособно, тъй като все повече ресурси се насочват към процеса на търсене на ренти вместо към действителна конкуренция на пазарите. В съревнованието за извличане на ренти не съществуват стимули за осъществяване на иновации, а само за борба за по-голям дял при разпределението. Тълок (Tullock, 1975) анализира този *ефект на заключване* (*lock-in effect*) и установява, че извличането на ренти и корупцията представляват взаимно подкрепящи се и усиливащи се структурни елементи.³ *Разрушително предприемачество* се наблюдава тогава, когато предприемаческата дейност се отразява отрицателно върху общественото развитие (срв. с Егберт, Седларски, 2019). Общата неефективност на политическата система може да доведе до стагнационно икономическо развитие на държавите (Acemoglu, Robinson, 2019).

Приносът на Тълок (Tullock, 1967) остава незабелязан през следващите седем години, тъй като първоначално е възприет като поредното изследване в

³ В тази концепция се вписва например и теорията на Баумол (Baumol, 1990).

областта на монополната теория. Пропусната е основната му идея, че за да се изградят и утвърдят монополи, е необходимо да се изразходват ресурси, което поражда по-големи загуби на благосъстояние, отколкото класическата „загуба на мъртво тегло“ в микроикономиката. Едва когато Крюгер (Krueger, 1974) налага понятието „извличане на ренти“ (*rent seeking*) за описаното от Тълок поведение, статията на Тълок привлича значително внимание (за историята на текста срв. с Congleton, 2019). Макар още Мансър Олсън (Olson, 1965) да предлага обяснения за съществуването на групи по интереси и да анализира проблема за „*гратисчийството*“ (*free-riding*), той не се съсредоточава върху икономическите загуби, които произтичат от това поведение (Congleton, 2019). Подходът на Тълок (Tullock, 1967), който е развит с първоначалната цел да бъде приложен в изследването на монополи, мита и престъпна дейност, допълва този на Олсън. По-късно е демонстрирано, че и политиците могат да имат интерес към извличането на ренти. McChesney (1987) развива идеята, че правителствата и различни бюрократични структури имат собствен интерес към съревнованието за извличане на ренти, когато то увеличава собствената им полезност. Така подходът на извличането на ренти заляга в основата и на теоретичния икономически анализ на корупцията от страна на правителствените актьори (срв. също с Munger, 2019).⁴

Автократия, избори и размяна на гласове

Творчеството на Тълок, посветено на възникването и развитието на политическите институции, е изключително разнообразно. В продължение на десетилетия той проучва специфични техни аспекти. Основополагащи са анализите му, свързани с устойчивостта на автократичните режими, ефективността на изборите в демократичните общества и бюрокрациите. Тези изследователски полета днес се разглеждат като съставляващи самото ядро на школата на публичния избор. И при проучването на политическите институции Тълок изхожда от допускането, че участниците в тях постъпват рационално и егоистично, както и че между актьорите съществуват конфликти.⁵

В своето историческо изследване на формите на властова организация на обществото Тълок (Tullock, 1974) установява, че преобладаващият случай са автократичните или диктаторските структури, а демокрациите по западен образец са по-скоро историческо изключение. Той предлага отговор на въпроса защо възникват автократичните структури, защо са устойчиви и рядко се стига до системни промени, например чрез революции (срв. с Wintrobe, 2012). Според

⁴ Колко устойчиво концепцията за извличане на ренти е повлияла икономическата теория показва например съдържанието и подборът на автори в специалното издание на научното списание „*Public Choice*“ през 2019 г. За математическо представяне на поведенческата стратегия „извличане на ренти“ срв. с Mueller (2009), а за общодостъпно въведение вж. Tollison (2012). За по-ранно обобщение вж. Buchanan et al. (1980).

⁵ Тук се базираме на едно съкратено представяне на работите на Тълок в областта на *теорията на демокрацията*, което може да бъде намерено в Congleton (2004).

него Хобсовата анархия е последвана не от демократичен ред с балансирана конституция, а по-скоро от автократия. Това се дължи на съществуващите конфликти и на различното разпределение на властта (Tullock, 1972; 1987). В представата на Тълк животът на *отделните* автократии може да е кратък, но *системата на автократичното господство* е стабилна. Той описва мерките, които автократиите могат да използват, за да запазват властта си и да възпрепятстват преврати. Самодръжците повишават разходите (наказанията) за заговорниците срещу тях, както и възнагражденията за онези, които ги осведомяват за насочени срещу тях конспирации. С други думи, автократът трябва да създаде мотивационна система за онези, от които зависи. Wintrobe (2012) описва дилемата на диктатора – той не е избран, но трябва да насочи ресурси за оставането си на власт. Според Тълк, когато даден автократ е принуден да отстъпи власт, е по-добре да използва комисии вместо отделни лица. Тук Тълк разпознава решението за контрола над отделните индивиди чрез екип, което по-късно придобива голямо значение в *теорията принципал-агент*.

Тълк (Tullock, 1971) се занимава и с въпроса защо рядко се стига до революции срещу автократите. Ако при революцията даден самодържец бъде свален от власт и бъде въведена алтернативна система, например демократично правителство, възниква ново публично благо. Множеството от гражданите ще извлече ползи от новото обществено устройство, без при това някой да може на практика да бъде изключен от тези ползи. Описана по такъв начин, революцията срещу диктатора представлява координационен проблем сред участниците за създаването на публичното благо (Tullock, 1987). Докато индивидуалната цена в случай на потушаване на революцията е висока за отделния участник, от възможните ползи при успех – под формата на свобода, не може да бъде изключен никой. Рационалният избор е да се възприеме поведение на *гратисчия* (*free-rider*), т.е. отказ от активно участие в революцията, като се изчака тя да бъде осъществена от останалите. Това поведение е рационално, вкл. и защото приносът на отделния участник за успеха на революцията е само минимален. Така поведението на гратисчия и високата индивидуална цена помагат да се обясни защо рядко се стига до успешни революции срещу авторитарни управляващи. Последното може да бъде изразено и по друг начин – стимул за активно участие на индивидите има само ако от революцията се очакват лични печалби (Tullock 1971; 1987).

Въпреки че демокрацията е форма на управление на обществото, която според Тълк се среща рядко в исторически план, той изследва интензивно институцията на изборите. Най-популярните му трудове представят проблеми на изборите с обикновено мнозинство (Tullock, 1959) и анализират договорките за размяна на гласове (Tullock, 1959; Buchanan, Tullock, 1962).

Тълк (Tullock, 1959) пръв демонстрира фундаменталния проблем на разпределението при избори с обикновено мнозинство. Ако 51% от избирателите спечелят изборите и съставят правителство, те могат да предприемат мерки, които увеличават единствено собствената им полза, но получават финансиране,

вкл. от голямото малцинство на останалите избиратели. Мнозинството е в състояние да налага разходи на малцинството. Така само с малка преднина на изборите могат да се прокарат значителни преразпределителни мерки в обществото. По този начин институцията на изборите с обикновено мнозинство, чиято принципна идея е да създаде възможности за по-голяма алокативна ефективност, може да доведе до значителни загуби за малцинствата. Следствие от анализа е, че изборите с обикновено мнозинство не са непременно най-добрият инструмент за решаване на преразпределителни въпроси на обществото и че съответно в малки групи принципът на единодушието би могъл да бъде смислено алтернативно решение (срв. също с Mueller, 2012, както и с коментара на Downs, 1961).

Тълк анализира многократно и проблема с *политическата размяна на гласове (log rolling)*. Това поведение е рационално, когато в едно общество има множество различни позиции по даден въпрос на отделни малцинства, но никое от тях не е в състояние само да спечели гласуването по въпроса в съответния колективен орган. В този случай може да се стигне до стратегия, при която за определени гласувания членовете на едно малцинство подкрепят позицията на друго малцинство, за да формират заедно мнозинство. Тълк (Tullock, 1959) показва, че трансферът на гласове може да доведе до избирането и реализацията на малцинствени позиции, т.е. стига се до общи победи на сътрудничащите си малцинства, които не биха били възможни без насрещна размяна на гласове. Политическият глас се превръща в обект на размяна в повтарящия се изборен процес, за да могат да бъдат наложени собствените интереси на дадено малцинство. В тези случаи на размяна на гласове, подобно на свободната размяна на блага, се наблюдават положителни ефекти за благосъстоянието на обществата (срв. също с Mueller, 2012). Едно от следствията от трансфера на гласове е, че изразителите на малцинствени мнения възприемат стратегическо поведение и могат да реализират относително високи печалби. Ако такава размяна е позволена в политиката, пред политиците се разкриват нови стратегически възможности. При това положение за един политик не е задължително фокусирането върху теми, съответстващи на интересите на *средния избирател*, а е рационално насочването на вниманието му към области от интерес за множество малцинства.

Какви са правилата, които регулират съвместното съществуване на индивидите в обществата, е въпрос, разгледан от Бюкянън и Тълк още в „Математика на съгласието“ (Buchanan, Tullock, 1962). Първото ниво на решенията в демократичните системи включва избора на самите политически правила, по които да бъде упражнявана демокрацията, т.е. т.нар. *конституционен избор (constitutional choice)*, срв. с Леонидов, Седларски, 2019, с. 496-579). Прилагането на така избраните правила се осъществява съответно на второто ниво (срв. с Mueller, 2012). Дали обаче правилата ще работят, е неизвестно при избора им на първото ниво. В концепцията на Бюкянън и Тълк чрез избраните правила се повлиява върху полезността на всички членове на обществото (срв. с

Егберт, Седларски, 2018). Какви правила са по-подходящи за справянето с проблемите на вземането на колективни решения, зависи до голяма степен от размера и еднородността на групата.

Бюрокрация, право и икономика

Тълк изследва в детайли бюрокрациите и вземането на решения в тях (Tullock, 1965). При това той стъпва на опита си в дипломатическата служба. Смятан е за един от основателите на съвременната *теория на бюрокрацията* (Niskanen, 2012). Представите му за функционирането на бюрокрациите са най-ясно видими в неговото творчество, посветено на правото, правоприлагането, съдилищата и съдебния процес – все институции, които произвеждат публични блага и в които се проявява проблемът на „*гратисчийството*“.

С книгата си „Логика на правото“ (Tullock, 1971b) Тълк става един от идейните бащи на *икономическия анализ на правото*, т.е. приложението на икономическата теория на рационалния избор в областта на юриспруденцията (срв. със Седларски, 2011). Също като Коуз или Познър, Тълк анализира правни институции не от морално-философски позиции, а като институции в икономическата институционална теория (Congleton, 2004). В книгата „Съдебните процеси на съд“ (Tullock, 1980b) той показва, че правните процедури могат да водят до неефективни резултати и анализира съдилищата в този контекст. Разкритията му са отрезвяващи и могат да бъдат обобщени, както следва:

В правоприлагането непрекъснато възникват грешки. В резултат виновните невини са наказвани, а понякога са наказвани невинни. Законите обаче са държавни мотивационни системи за обществото и правят възможно правоприлагането под формата на наказания за тези, които нарушават писаното право. Ако това не се случва, произволна рационална и добронамерена държавна политика може да бъде провалена и постоянно би се стигало до неефективност.

Въпросът не е дали се допускат грешки при правоприлагането, а дали не се правят твърде много грешки за дадено общество (Cogleton, 2004). С помощта на този подход Тълк изследва структурите от стимули в правната система (на САЩ). Юридическите процедури са ефективни, когато се стига до относително малко подобни грешки. Той подлага на критика например процесите със съдебни заседатели, за които е характерно изразходването на ресурси от страните по делото, за да се повлияе на заседателите, т.е. наблюдава се поведение на търсене на ренти. Според него група от съдии би вземала по-добри решения, отколкото група от съдебни заседатели (Tullock 1980b).

Основният проблем е описан от Тълк по-рано (Tullock, 1971c). Той осъзнава, че обнародваните съдебни решения (в системата на прецедентното право) са публични блага и предизвикват проблема на гратисчийството от страна на актьорите (бюрократи, депутати, политици, съдии). Примерът от практиката, който дава, е свързан с *правоналагането (law enforcement)*. Според аргументацията му няма стимули за съдиите да вземат най-добрите за обществото

решения. За да достигне до правилните присъди, т.е. да наказва закононарушителите и да освобождава от наказание невинните, съдията трябва да изразходва значителни ресурси (особено време и усилия). Работната заплата на съдиите обаче не зависи от положените усилия и от правилността на решенията им. Освен това в общия случай съдията не е засегнат от последствията на едно неправилно негово решение. Например, ако престъпната дейност се увеличи, тъй като не е наказал даден закононарушител, съдията едва ли ще понесе последствия от това развитие. Следователно съществуват стимули съдиите да се „возят гратис“ и да допускат „безплатни“ за тях грешки при правораздаването. Тези проблеми на публичните блага се проявяват и в законодателния процес, и при избори. Това са само малко на брой избрани примери от множеството разработки на Гордън Тълок.

*

Революционните идеи на Тълок за времето, когато ги формулира – от 60-те до 80-те години на ХХ век, вече са общоприета част от икономическия мейнстрийм. Новата политическа икономия с приложението в нейните рамки на парадигмата на рационалния избор към непазарното поведение, изследователското поле на конституционната икономика (срв. с Егберт, Седларски, 2018) и икономическият анализ на правото днес са утвърдени теоретични области на икономическия анализ. Фактът, че Тълок, който поема по професионалния път на икономист относително късно, с работата си става основоположник на множество изследователски направления, се дължи до голяма степен на последователното и систематично прилагане на парадигмата на рационалния избор към социална проблематика като правото, законодателството и политиката.

Научното наследство на Тълок намира израз не в съдържателното изчерпване на изследователските направления, в които работи, а в това, че показва нови пътища за развитие на редица научни области и разкрива нови полета за икономическия анализ (Congleton, 2004, p. 215). Забележителен пример е неговият основополагащ текст за търсенето на ренти, станал през следващите десетилетия отправна точка на множество изследователски търсения (Congleton, 2019, p. 8-10). Също толкова новаторски е анализът му на изборното поведение и размяната на гласове, наред с общата му работа с Бюкяньн за конституционната икономика. Дългогодишното на идеите на Тълок и тяхното развитие могат да бъдат проследени и до днес на страниците на научното списание „*Public Choice*“.

Използвана литература:

Егберт, Х., Т. Седларски (2019). Основи на съвременната икономика: Уилям Баумол и предприемачеството. *Икономическа мисъл*, N 5, с. 109-117.

Егберт, Х., Т. Седларски (2018). Основи на съвременната икономика: Джеймс Бюкяньн и конституционната икономика. *Икономическа мисъл*, N 1, с. 113-122.

Леонидов, А., Т. Седларски (2019). *Икономически теории. Антология. Том трети*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.

Седларски, Т. (2011). Икономика и право – икономически анализ на възникването и ефектите на правните норми. *Икономически алтернативи*, N 1, с.82-102.

Acemoglu, D., J. A. Robinson (2019). Rents and economic development: the perspective of 'Why Nations Fail'. *Public Choice*, 181(1-2), p. 13-28.

Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship. productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), p. 893-921.

Buchanan, J. M., G. Tullock (1962). *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Buchanan, J., G. Tullock, R. Tollison (eds). (1980). *Towards a Theory of a Rent-seeking Society*. College Station: Texas A&M University Press.

Campbell, C. D., G. Tullock (1957). Some little-understood aspects of Korea's monetary and fiscal system. *American Economic Review*, 47(3), p. 336-349.

Campbell, C. D., G. Tullock (1954). Hyperinflation in China, 1937-1949. *Journal of Political Economy*, 62(2), p. 237-245.

Congleton, R. D. (2019). On the emergence of a classic work: a short history of the impact of Gordon Tullock's 'Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft'. *Public Choice*, 181, p. 5-12.

Congleton, R. D. (2004). The political economy of Gordon Tullock. *Public Choice* 121, p. 213-238.

Downs, A. (1961). Problems of majority voting: In defense of majority voting. *Journal of Political Economy*, 69(2), p. 192-199.

Gochenour, Z. (2015). The future legacy of Public Choice: Gordon Tullock. *Regulation, Summer*, p. 16-18.

Krueger, A. O. (1974). The political economy of the rent-seeking society. *American Economic Review* 64(3), p. 291-303.

McChesney, F. S. (1987). Rent extraction and rent creation in the economic theory of regulation. *Journal of Legal Studies*, 16(1), p. 101-118.

Mitchell, M. D. (2019). Rent seeking at 52: An introduction to a special issue of public choice. *Public Choice* 181(1-2), p. 1-4.

Mueller, D. C. (2012). Gordon Tullock and Public Choice. *Public Choice*, 152, p. 47-60.

Mueller, D. C. (2009). *Public Choice III*. Cambridge: Cambridge University Press.

Munger, M. C. (2019). Tullock and the welfare costs of corruption: there is a 'political Coase Theorem'. *Public Choice*, 181(1-2), p. 83-100.

Niskanen, W. A. (2012). Gordon Tullock's contribution to bureaucracy. *Public Choice*, 152, 97-101.

Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action. Public Goods and The Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.

Rowley, C. K., D. Houser (2012). The life and times of Gordon Tullock. *Public Choice*, 152, p. 3-27.

Tollison, R. D. (2012). The economic theory of rent seeking. *Public Choice* 152, p. 73-82.

Tullock, G. (1987). *Autocracy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Tullock, G. (1980). Efficient rent seeking. In: *Buchanan, J., G. Tullock, R. Tollison (eds). Towards a Theory of a Rent-seeking Society*. College Station: Texas A&M University Press, p. 91-112.

Tullock, G. (1980b). *Trials on Trial: The Pure Theory of Legal Procedure*. New York: Columbia University Press.

Tullock, G. (1975). The transitional gains trap. *Bell Journal of Economics*, 6(2), p. 671-678.

Tullock, G. (1974). *The Social Dilemma: The Economics of War and Revolution*. Blacksburg: University Publications.

Tullock, G. (1972). *Explorations in the Theory of Anarchy*. Blacksburg: Center for the Study of Public Choice.

Tullock, G. (1971). The paradox of revolution. *Public Choice*, 11(Fall), p. 89-99.

Tullock, G. (1971b). *The Logic of the Law*. New York: Basic Books.

Tullock, G. (1971c). Public decisions as public goods. *Journal of Political Economy*, 79(4), p. 913-918.

Tullock, G. (1967). The welfare costs of tariffs, monopolies, and theft. *Western Economic Journal*, 5(3), p. 224-232.

Tullock, G. (1966). *The Organization of Inquiry*. Durham: Duke University Press.

Tullock, G. (1965). *The Politics of Bureaucracy*. Washington: The Public Affairs Press.

Tullock, G. (1959). Problems of majority voting. *Journal of Political Economy*, 67(6), p. 571-579.

Wintrobe, R. (2012). Autocracy and coups d'etat. *Public Choice*, 152, p. 115-130.

20.12.2019 г.